

Поглощение зарубежных предприятий или отдельных подразделений (активов) за рубежом для повышения рентабельности бизнеса и ухода от разного рода ограничений, накладываемых странами, куда экспортируется продукция, расширение бизнеса при достижении максимально возможно национального уровня концентрации и монополизации.

Реализация стратегических целей и задач государства через непосредственное управление, а не только регулирование значимыми долями приоритетных отраслей и подотраслей экономики, через формирование крупных корпоративных структур, холдинговых и финансово-промышленных групп.

Наиболее интересным и как показывает мировая практика [4, 5] — наиболее востребованным и эффективным для развития корпораций — является слияние поглощения и реструктуризации бизнеса. В данном случае из конгломеративных образований, которые в наибольшей степени присутствуют на рынке, или небольших компаний, которые конкурируют на национальных или отдельных местных или региональных рынках выкристаллизовывается целостная, ориентированная на результат с четко поставленными целями крупная экономическая система, которая может конкурировать на международных рынках и, наиболее эффективным образом используя ресурсы, достигать наилучшего результата деятельности. В данном случае роль государства сводится к функции регулирования и недопущения ограничения конкуренции с целью установления оптимального соотношения цен для производителя и конечного потребителя продукции.

Трансграничные процессы взаимодействия корпоративных объединений друг с другом и отдельными субъектами хозяйствования, выявление роли государственных органов управления и регулирования на эти процессы является продолжением исследований в направлении формирования и структуризации крупных экономических систем в условиях переходной экономики.

Литература: 1. Бодров В. Г. Трансформация экономических систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: Навч. посіб. — К. Вид. УАДУ 2002. — 104 с. 2. Кондратьев В. Б. Корпоративное управление и инвестиционный процесс. — М.: Наука, 2003. — 318 с. 3. Кушлина В. И. Государственное регулирование рыночной экономики / Учебник. Издание 2-е, перераб. доп. — М.: Изд. РАГС, 2002. — 128 с. 4. Румянцев С. А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток. — К.: Тв. "Знання", КОО, 2003 — 248 с. 5. Татаркин А. И. Динамика корпоративного развития — М.: Наука, 2004. — 502 с. 6. Теория системного менеджмента: Учебник/ Под общ. ред. П. В. Журавлева, Р. С. Седегова, В. Г. Янчевского. — М.: Изд. "Экзамен", 2002. — 512 с. 7. http://www.bank.gov.ua/Macro/pok_2004.htm 8. <http://www.spfu.gov.ua/ukr/index.phpd>

УДК 332.1

Матюшенко І. Ю.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ: ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В ГЕОЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ

The problem of Ukrainian geo-economic and geo-political orientation influence upon the prospects of implementation the innovation development model of Kharkiv region economy under the conditions of creating the European Economic Area and the ardour to join the EU is considered. The analysis of consequences for Kharkiv enterprises after joining international economic groupings is given. The recommendations for fostering the innovation development of the region are provided.

В сучасних умовах економічного зростання в Україні особливої актуальності набуває розгляд проблем гео економічної орієнтації країни, вирішення яких стимулювало б широкомасштабне оновлення структури виробництва та підвищення ролі інтелектуального капіталу.

Стратегія сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки на 2004 – 2015 роки була представлена у виступах Президента України, керівника та членів уряду, відомих науковців на науково-практичній конференції в м. Києві у квітні 2004 року. Крім того, у травні 2003 року сесією Харківської обласної ради була затверджена стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року [1]. Указана тема досліджувалась також на протязі 2003 — 2004 років в публікаціях В. Гейця, Є. Кушнарєва, В. Пономаренка, В. Семіноженка [2, 3, 4] та ін. В той же час цей аналіз лише частково враховував специфіку структурно-інноваційної перебудови економіки регіонів в умовах вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) та формування Єдиного економічного простору (ЄЄП) України, Росії, Білорусі та Казахстану.

Метою даної статті є аналіз і оцінка проблем інноваційного розвитку регіону крізь призму інтеграційних процесів, що відбуваються на європейському та пострадянському просторах.

Логіка світового розвитку показує, що приєднання України до будь-якого більш великого економічного об'єднання неминуче. Мається лише одна альтернатива — ЄС або ЄЄП. Головне питання визначення стратегії — на яких умовах буде проходити таке приєд-

нання. Безперечно, політика обох угруповань (ЄС так само, як і ЄЕП) буде спрямована на максимальне зближення України з цими інтеграційними об'єднаннями. За цим стоять досить прагматичні інтереси сторін, що беруть участь.

Першим кроком до зближення з **Європейським Союзом** в економічному плані повинен стати вступ України до Світової організації торгівлі. Відкладання на майбутнє цього кроку може мати *тяжкі наслідки* як для України, так і для її регіонів, бо, по-перше, неможливо підвищити конкурентоспроможність національних виробників в умовах обмеженої конкуренції та надання окремим підприємствам і галузям надмірних пільг; по-друге, якщо процес приєднання України вийде за межі 2005 року, то ми втратимо шанс уже сьогодні взяти активну участь у формуванні нових параметрів світової торговельної системи.

Але на сьогоднішній час керівництво ЄС свою пропозицію Україні зробило тільки у вигляді надання нам статусу "нового сусіда" і чітко заявило про віддаленість і навіть відсутність перспектив приєднання її до ЄС. Крім того, запропонований Україні статус носить настільки розмитий характер, що на його визначення буде потрібно, принаймні, ще рік. Зі своєї сторони, ЄС чекає від України прогресу у сфері дерегуляції економіки, передбачуваності політики Києва, дотримання прав людини.

Необхідно враховувати і друге дно європейських пропозицій. По суті, пропозиція Європи передбачає наступне: давайте співробітничати (конкурувати) не-гайно зараз, причому на ринку України, а співробітничати на своїх європейських ринках нам з вами просто нема рації — вони і так забиті продукцією. Економіка ЄС підпорядкована стратегії експансії, експансії виробництва, виходу на нові ринки і т. ін. Розширення — це закон для тієї форми суспільного виробництва, що культивується в ЄС. Українська промисловість теж може сьорбнути лиха при такому підході, тим більше, що стратегія власного розвитку в Україні тільки сформульована і починає реалізовуватися.

Перед Україною сьогодні стоять непрості питання щодо зовнішніх ринків. Держава має експортоорієнтовану економіку, особливо це стосується металургійної промисловості (тобто має сировинну структуру експорту). Це значить, що вітчизняна економіка залежить від зовнішнього ринку більше, ніж від внутрішнього. Саме тому Україна об'єктивно завжди буде мати орієнтир на СОТ як на структуру, що володіє переважною кількістю світових ринків збуту.

Безумовно, після вступу України до СОТ і придбання статусу "нового сусіда" може розширитися ринок для української продукції, підсиляться захист прав інтелектуальної власності, будуть застосовуватися устояні правила конкуренції. В той же час переваги вільного доступу на ринки країн — членів СОТ — для основного кола харківських підприємств менш привабливі,

ніж для деяких інших областей України. Такі переваги, перш за все, стосуються сировини та стандартизованої продукції. У значно меншій мірі — високотехнологічних виробів, обмін яких у світовому господарстві здійснюється переважно в рамках технологічної спеціалізації та транснаціональних корпорацій.

Сьогодні Харків — це визнаний центр наукомісткої індустрії. У структурі промислового виробництва області найбільшу питому вагу мають харчова промисловість — біля 30% (а по Україні — лише 18%), машинобудування — біля 24% (відповідно по Україні — 12,5%), паливно-енергетичний комплекс — 26% та 28% відповідно. Металургія та оброблення металу для регіону є обслуговуючою галуззю, яка працює на вторинній сировині. Її питома вага складає 2%, тоді як по Україні — біля 23%. Частка хімічної та нафтохімічної промисловостей області та в Україні в цілому приблизно однакова — біля 7% і 6% відповідно. Але в Харківщині практично половина її обсягів займає фармацевтичне виробництво, що випускає 40% готових лікарських форм в Україні, третина яких направляється на експорт.

За останні 4 роки приріст промислового виробництва області склав майже 57%. Зростання промислового виробництва за I півріччя 2004 р. у порівнянні з I півріччям 2003 р. склало 15,7% у порівнянні з I півріччям минулого року.

Харківська область має цілий ряд базових підприємств машинобудування, що вже сьогодні працюють на світовому ринку і продукція яких відповідає світовому рівню за співвідношенням "ціна — якість". Але розраховувати на підвищення конкурентоспроможності цих підприємств на світовому ринку можна лише у разі створення "вітчизняних" транснаціональних корпорацій. Це світова практика, і Україна не має іншого шляху.

Потенційними стрижнями таких корпорацій можуть стати: в *авіаційному виробництві* — Харківське державне авіаційне виробниче підприємство і ДП "ХМЗ "ФЕД"; у виробництві *турбін і електрогенераторів* — ВАТ "Турбоатом" і НВО "Електроважмаш"; *електричного й електронного устаткування* — ЗАТ "Південкабель", ДП "Завод ім. Шевченка", ДП "Харківський релейний завод", ВАТ "Харківський електроапаратний завод"; *бронетехніки* — ДП "Завод ім. Малишева"; *систем керування складними технічними об'єктами* — ВО "Комунар"; деяких видів *верстатів і спеціального оснащення* — ВАТ "Харверст", ВАТ "Харківський завод агрегатних верстатів", ТОВ "Харківський завод підйомно-транспортного устаткування", ВАТ "Світло шахтаря" та ін.

Якщо для України основними експортними товарами у 2001 – 2004 роках були металопродукція (42%), хімічна продукція (15%) та зерно, а експорт продукції машинобудування був на рівні 10 – 15%, то для нашої області близько 43% експорту складають саме машини та устаткування, а більше 9% — транспортні засоби.

Така структура експорту області цілком відповідає загальносвітовим тенденціям скорочення експорту металів, текстильних виробів і сільгосппродуктів на фоні динамічного зростання експорту товарів з високою доданою вартістю — високотехнологічної продукції, зокрема аерокосмічної техніки, енергетичного устаткування, приладів та інструментів, а також експорту послуг та інформаційних технологій.

Зовнішня торгівля Харківської області за 2001 – 2003 роки характеризується *зростанням* зовнішньоторговельного обігу. Так, у 2001 році зовнішньоторговельний оборот області виріс майже на 18%. У 2002 році — всього на 5,5%, в основному, за рахунок зменшення товарообігу з Російською Федерацією внаслідок введення нею нових митних правил для українських товарів. А за 2003 рік виріс уже на 41,3% і склав 1,37 млрд. дол. США.

Цікава тенденція також відслідковується і в структурі експорту Харківської області. Так, у 2001 році експорт Харківської області зріс на 35%, причому питома вага **високотехнологічної продукції** склала 34,25%. У 2002 році експорт області дещо знизився — на 8% за рахунок зменшення поставок до Росії, але питома вага інноваційної продукції склала вже 47,1%. У 2003 році експортні поставки склали 522,2 млн. дол. США і збільшились на 32,8% (причому питома вага високотехнологічної продукції склала 43,1%), а імпорتنі надходження збільшились на 47,4% і склали 819,8 млн. дол. США.

Протягом січня — серпня 2004 р. експортні поставки склали 496,6 млн. дол. США, що у **1,7 рази** більше проти січня — серпня 2003 р., імпорتنі надходження збільшились на 8,6% і склали 532,6 млн. дол. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами зменшилось у 5,6 рази і склало 36,0 млн. дол. (у січні — серпні 2003 р. — 144,0 млн. дол.). Основними товарами, які експортувалися за межі України, були котли, машини, апарати та механічні пристрої (21,2%), та електричні машини й устаткування (13,2%) від загальної вартості експорту. Основу імпорту складають: котли, машини, апарати та механічні пристрої (17,6%), наземні транспортні засоби (12,4%), і тютюн (11,9%).

Однак при тому, що на машинобудівну продукцію припадає найбільша частка загального обсягу експорту області, в значній мірі це часто застаріла продукція з низьким рівнем якості і високою металоємністю. Для її виробників пристосування решти підприємств до роботи в умовах відкритої економіки — велике питання. У 2001 — 2004 роках іноземні інвестиції в машинобудування склали лише **10%** від усіх інвестицій у промисловість. Від загальної кількості харківських підприємств інноваційно активних ще зовсім небагато — біля **20%**. В умовах насиченості світового ринку машинами і обладнанням збереження та розширення експорту можливе лише за умов підвищення якості нашої продукції до світового рівня, інакше ми не зможемо протистояти експансії більш

досвідчених гравців на міжнародних ринках товарів, послуг та технологій.

Одним із головних негативних явищ на загальнодержавному рівні, яке ми спостерігаємо останні роки, — це фактичне припинення державної підтримки винахідницької діяльності. Повністю скасовані пільги щодо оподаткування, які діяли в середині дев'яностих років для підприємств, що використовували запатентовані продукти і технології. Зруйновано систему заохочення інноваційної діяльності на виробництві та в науково-дослідних установах. Внаслідок цього в переважній більшості підприємств та наукових організацій винахідницька діяльність повністю припинилась. Діяльність об'єднання винахідників і раціоналізаторів України фактично призупинилася, а регіональні Центри науково-технічної і економічної інформації поки що не в змозі виконувати функції сприяння винахідникам, не в останню чергу — через відсутність фінансування і кваліфікованих кадрів. У цілому рівень фінансування науково-технічної діяльності в Україні наблизився до рівня видатків СРСР початку 50-х років. Тому не випадково, що, наприклад, у Харківській області в минулому році було використано лише 600 винаходів (по Україні — 3 592 винаходів), що складає 0,02 винаходу на душу населення. Цей показник, як і по Україні в цілому, в десятки разів менший, ніж в розвинутих країнах світу. Особливо небезпечний подібний стан справ науково-технічної діяльності на тлі намірів щодо європейської інтеграції [5].

До стримуючих факторів можливо віднести і не досить значний рівень розвитку малого та середнього бізнесу, а саме цей сектор економіки є найбільш інноваційно активний. Наприклад, в Харківській області підприємства малого та середнього бізнесу виробляють 10,9% від загального обсягу виробництва по області, це, виходячи із загальної ситуації в Україні, досить багато для такого промислово потужного регіону, як Харківщина, при цьому майже половина цієї продукції носить інноваційний характер. Але ми розуміємо, що саме в малому та середньому бізнесі ще безліч невикористаних інноваційних резервів. Для прикладу, частка продукції, яка вироблена малим бізнесом, в загальному обсязі виробництва регіонів-побратимів Харківської області складає: Белгородська область — 15%, Московська область — 33,3%, Вєлїкопольське вєводство — майже 70%.

Наступна проблема пов'язана з необхідністю реорганізації інтелектуального сектора. При інноваційному шляху розвитку найбільш перспективними виявляються сфери економіки з самими "найкоротшими" ланцюжками "ресурси — товар" і найменшою потребою у високому рівні спеціалізації та кооперації. Тому сфера виробництва інтелектуальних продуктів в умовах перехідної економіки є однією з найбільш вигідних, оскільки для неї ланцюжок "ресурси — товар" надзвичайно короткий, а це забезпечує мінімізацію витрат у процесі просування такої продукції на ринки.

Інтелектуальний потенціал повинен розглядатися як найважливіший стратегічний ресурс, потенційно здатний створити передумови для широкомасштабного залучення продуктивного капіталу і істотно підсилити його експортний потенціал. Кращим методом розпорядження інтелектуальним потенціалом є продаж не праці, а інтелектуальних продуктів, тобто продуктів діяльності співорганізованих належним чином науково-дослідних колективів. Треба розуміти, що мозок, знання, професіоналізм — це великий капітал, причому капітал з властивістю постійного відновлення та зростання.

І остання з проблем, найголовніша — проблема залучення інвестиційних ресурсів. Реалізація структурно-інноваційної моделі розвитку економіки Харківської області потребує і адекватних інвестиційних вкладень. І хоча в минулому році, завдяки виваженими діям Уряду, відбулося поживавлення інвестиційної діяльності, питома вага інвестиційних ресурсів в економіці держави є ще недостатньою для повноцінних інноваційних перетворень.

На 1 серпня 2004 року загальний обсяг **іноземних інвестицій** в економіку області складає 400,42 млн. дол. США, які надійшли з 51 країни світу і були вкладені у 374 підприємства та організації. У першому півріччі 2004 року збільшення прямих інвестицій склало 118,29 млн. дол. США, що в **4,7** рази перевищує аналогічний показник I-ого півріччя 2003 року.

За обсягами прямих іноземних інвестицій область продовжує займати восьме місце (їй передують місто Київ та Дніпропетровська, Київська, Запорізька, Донецька, Одеська, Львівська області). За три роки залучено в 1,5 рази більше іноземних інвестицій, ніж за період з 1993 по 2000 рік. При цьому більше **55%** іноземного капіталу вкладено саме в інноваційно активні галузі економіки Харківщини. Слід зазначити, що тільки за 2003 рік та перше півріччя 2004 р. в економіку області залучено 226,29 млн. дол. США, тоді як за 1993 – 2000 роки (восьмирічний період) іноземними інвесторами було вкладено лише 116 млн. дол. США.

У Харкові існують певні умови для поліпшення інвестиційного й інноваційного клімату, розвитку інноваційної інфраструктури, що дозволяє об'єднати в єдиний комплекс науку, освіту й виробництво та забезпечити реалізацію повного циклу "дослідження — розробка — впровадження — промисловий випуск".

За роки дії спеціального режиму інвестиційної діяльності (СРІД) Харківською інвестиційною радою затверджено **81** інвестиційний проект загальною кошторисною вартістю 387,2 млн. дол. США, з них іноземні інвестиції складають 18,3% (71 млн. дол. США). Підприємствами — суб'єктами СРІД — залучено інвестицій на суму 145,3 млн. дол. США, у тому числі 51,1 млн. дол. США — іноземні інвестиції, при цьому **70%** інвестицій мають інноваційну спрямованість.

Ресурсом залучення інвестиційних коштів інноваційної спрямованості може бути інтеграція потенціалу всіх можливих преференційних механізмів щодо стимулювання вкладення інвестицій у науково-технічну сферу й наукомісткі виробництва. Наприклад, на Харківщині доцільно поєднати можливості СРІД і технопарку "Інститут монокристалів", але це буде в повній мірі можливим тільки в разі скасування мораторію на затвердження інвестиційних проектів в рамках СРІД. Позиція Уряду стосовно припинення діяльності неефективно працюючих зон та територій цілком слушна, але ті зони та території, що працюють стабільно, повинні працювати. Наприклад, у Харківському регіоні основний показник ефективної діяльності територій пріоритетного розвитку — сальдо між відрахуваннями в бюджет та пільгами — вже через три роки діяльності ТПР не є від'ємним. При цьому залучені додаткові інвестиційні кошти створено та збережено більше 8 тис. робочих місць, реалізовано продукції на суму 2,12 млрд. грн., в тому числі на експорт — 15,8% або на 334,7 млн. грн. Тобто, на думку автора статті, доцільним буде запровадження диференційованого підходу щодо подальшої дії мораторію.

Безперечні досягнення Харківської області на протязі останніх чотирьох років підвищили конкурентоспроможність нашого регіону як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Але сьогодні, виходячи з інтересів Харківщини, треба визначити *три найважливіші питання*, які постають в умовах вступу до СОТ як першого кроку до реального членства в ЄС [6]:

а) **найефективніше використання переваг** членства України в СОТ — ці переваги більше стосуються ринків сировини та стандартизованої продукції з низьким рівнем прибутків.

Для Харківщини це, насамперед, *харчова та сільськогосподарська продукція*, ринки якої "прикриваються" або жорстко захищаються в багатьох країнах світу. В значно меншій мірі розраховувати на дію ефекту торговельної лібералізації в нашій області може лише обмежене коло потужних промислових підприємств, що виробляють високотехнологічну продукцію світового рівня. На Харківщині це підприємства *аерокосмічного комплексу, танкобудування, енергетичного машинобудування, виробники програмної продукції та телекомунікаційного обладнання*, які вже працюють на міжнародному ринку (але ще потребують підвищення якості продукції до світового рівня);

б) формування механізму **нейтралізації або мінімізації негативних наслідків** вступу України до СОТ — для нас дуже гострою є проблема *реструктуризації підприємств радіоелектронної промисловості, верстатобудування, тракторного та сільськогосподарського машинобудування*.

Зростання відкритості національної економіки при відсутності коштів на реструктуризацію цих підприємств може призвести до їх остаточного банкрутства. Тому важливим є використання українською

стороною "резервів" захисту, а саме: вирівнювання існуючих в Україні тарифних бар'єрів з рівнем країн — членів СОТ — для тієї промислової продукції, в тому числі харківської, яка не потребує сильного захисту;

в) **переведення взаємодії держави та бізнесу** (в тому числі й на регіональному рівні) **на якісно нові засади**.

Необхідно, щоб урядові та обласні структури були націлені на просування вітчизняних товарів на ринки інших країн та захист внутрішнього ринку через жорсткі вимоги до якості, екологічності, безумовної відповідності імпортованих товарів національним та міжнародним системам стандартів. Вони повинні взяти на себе себе видатки зі створення інформаційних систем для приватного бізнесу, які надають рекомендації експортерам щодо політичного, підприємницького та інвестиційного клімату інших країн; розвивати інфраструктурні компанії, надавати їм підтримку на державному і обласному рівнях.

Ще одним проблемним питанням є подальший розвиток зовнішньоторговельних зв'язків **із країнами — нині новими членами Європейського Союзу**. У цілому по Україні за перше півріччя 2004 року зростання зовнішньоторговельного обігу з цими країнами досягло 45%, причому в структурі експорту в ці країни переважали продукти перегонки нафти, руда, органічні хімічні сполуки. У той же час зовнішньоторговельний оборот Харківської області з зазначеними країнами виріс у середньому на 30%, в основному за рахунок високотехнологічної продукції. Для досягнення загальноукраїнських темпів торгівлі харківським підприємствам необхідно в найкоротший термін завершити перехід на нову європейську систему оцінки якості продукції і дотримання відповідних стандартів. З іншого боку, було б раціонально, щоб основні зовнішньоторговельні партнери області в цій категорії країн — Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина і Словенія — більше керувалися розумною економічною доцільністю при укладанні контрактів з харківськими підприємствами, що пропонують більш вигідні умови з урахуванням фактора "ціна — якість".

Нові перспективи ЄС вимагають заново оцінити і значення **Єдиного економічного простору, що формується Україною, Росією, Білоруссю і Казахстаном**. ЄП у даний час — це дійсно об'єднання сильних зі слабкими. Але при всіх своїх недоліках ЄП дає Україні головну перевагу — наявність ринку збуту українських товарів і можливість еволюційного розвитку власної економіки на основі приблизно рівної конкуренції. Глобалізація вже привела до того, що інвестиції легко перетікають з однієї групи країн в іншу. Уже сьогодні очевидний той факт, що все більше інвесторів переводять свої капітали в Китай, а в перспективі — у Росію та Україну. Останнім часом багато говориться про можливий перенос виробництва в країни з дешевою робочою силою, маючи на увазі Україну. Однак навіть тут позиції України неоднозначні. Після

приєднання нових членів Європейський Союз має резерв дешевої робочої сили, а початок вільного руху людей перенесено на 7 років. Тому європейські інвестиції будуть спрямовуватися в ці нові країни, а не в Україну.

З іншого боку, варто враховувати прогнози МВФ про те, що в середньостроковій перспективі іде загальносвітове здешевлення робочої сили. Ті товари, у вартості виробництва яких значну частину займає робоча сила, також подешевіють. Основним двигуном цього процесу буде все більш велика відкритість Китаю і посилення його впливу на світову економіку. Тому об'єктивно інтерес до інвестування в проекти, пов'язані зі створенням трудомістких виробництв у країнах з мінімальною оплатою праці, зміниться на користь **високотехнологічних виробництв і послуг**.

Таким чином, високотехнологічне співробітництво є пріоритетним для країн — учасниць ЄП.

У ході багатомісячних переговорів чотирьох країн-засновників з'ясувалося, що члени ЄП по-різному бачать кінцеву мету створеної організації. Різноманітні інтеграція, запропонована Україною, розглядається як можливість для невступу України на ті рівні інтеграції, що не будуть їй прийнятні. Наприклад, ЄП перешкоджав би вступу України в СОТ, якби був митним союзом. Митний союз припускає використання загального з членами ЄП митного тарифу, тобто товари, що надходять в Україну з третіх країн, повинні обкладатися таким же митом, як у Росії, Казахстану і Білорусі. При цьому рівень захисту ринку України буде ідентичним рівневі захисту ринків інших членів ЄП, що не завжди буде відповідати інтересам українських виробників.

Однак очевидно, що **російський ринок**, що споживає продукцію українських підприємств, стає **головним фактором, який стимулює сьогодинішній промисловий ріст України**. Обсяги взаємної торгівлі України і Росії стійко зростають протягом ось уже п'яти останніх років. Якщо в 1999 р. товарообіг двох країн складав всього 7,3 млрд. дол., то вже в 2002 р., за даними українського статкомітету, він досяг 12,1 млрд. дол. У 2003 – 2004 роках у торговельних відносинах двох країн спостерігається дійсний бум. Протягом 2003 р. обсяг товарообігу зріс на 27,9% у порівнянні з 2002 р. і досяг 15,4 млрд. дол.

Особливо чітко це демонструють дані товарообігу за перше півріччя 2004 року, що дозволяє вже говорити про якісні зміни в структурі торгівлі двох країн:

обсяг товарообігу за зазначений період склав 133,5% у порівнянні з таким же періодом 2003 р. Мінекономіки України прогнозує, що в 2004 році загальне зростання торгівлі з Росією складе не менш 30%, що дозволить довести річний товарообіг до 20 млрд. дол.;

за перше півріччя 2004 р. випереджальними темпами зростає експорт з України в Росію. Якщо обсяг імпорту з РФ склав тільки 128% від показників

минулого року, то український експорт виріс майже в півтора рази — до 145%, а негативне зовнішньоторговельне сальдо України з РФ знизилося до 141,3 млн. дол. (у порівнянні з 223,1 млн. дол. у 2003 р.).

Першими результатами реалізації угод про створення ЄП стало прийняття Росією закону про перехід на стягнення ПДВ на нафту і газ за принципом країни призначення. Росія, зацікавлена в поглибленні економічного співробітництва з Україною, пішла на серйозні поступки — прийняття закону означає, що близько 800 млн. дол. ПДВ надійде з наступного року в український (а не російський) бюджет. Росія зі своєї сторони розраховує, що втрати будуть компенсовані за рахунок загального зростання товарообігу між країнами, імпульс якому дає нова угода.

Крім того, одним із перших конкретних кроків ЄП є намір створити спільний ринок зерна, що дозволить проводити збалансовану цінову політику на зерновому ринку всіх країн СНД. Росія також у найближчі кілька років готова ліквідувати й інші обмеження, що перешкоджають доступу українських товарів на російський ринок. Так, уже до кінця 2004 року будуть зняті обмеження на імпорту з України кондитерських виробів, а до 2007 року буде забезпечений вільний доступ на російський ринок українського цукру. Продовжуються переговори по найважливішим для української економіки питанням постачань стали і металопродукції. Зараз важливо домогтися, щоб український метал мав можливість конкурувати на рівних з російським металом, насамперед — при рівних цінах на енергоносії.

Зовнішньоторговельні зв'язки Харківської області з Російською Федерацією сьогодні помітно поліпшуються. У 1-ому півріччі 2004 року зовнішньоторговельний оборот області з Російською Федерацією виріс на 29,4% і склав 292,8 млн. дол. США (або 39,5% від усього зовнішньоторговельного обороту області за зазначений період). Експортні поставки склали 134,0 млн. дол. США, що на **56,2%** більше, ніж у 1-ому півріччі 2004 року, імпорتنі надходження збільшилися на 13,0% і склали 158,8 млн. дол. США. Питома вага Російської Федерації за вказаний період складала з експорту — 37,2%, з імпорту — 43,6%. Коефіцієнт покриття імпорту експортом склав **0,84** проти **0,61** у 1-ому півріччі 2003 року. Необхідно підкреслити, що зовнішня торгівля харківських підприємств з російськими підприємствами характеризується, в першу чергу, різким зростанням продажу та кооперації у виробництві саме *високотехнологічних виробів*.

У 1-ому півріччі 2004 року основними товарами, що експортувалися в Російську Федерацію, були машини, апарати і механічні пристрої (**29,4%**), електричні машини й устаткування (**14,8%**) від загальної вартості експорту. Основу імпорту складають: наземні транспортні засоби, крім залізничних (**24,3%**), машини, апарати і механічні пристрої (**17,6%**) від загальної вартості імпорту.

Дуже динамічно розвивається співробітництво з регіонами-побратимами Російської Федерації. Причому переважає зовнішня торгівля саме у високотехнологічній сфері. Так, за підсумками першого півріччя 2004 року: з *Московською областю* зовнішньоторговельний оборот збільшився на 86% і склав 43% від усієї торгівлі з Російською Федерацією. При цьому харківський експорт перебільшив імпорту у 2 рази. З *Курською областю* торговельний оборот збільшився на 71%, з *Бєлгородською* — на 63%, а з *Оренбурзькою* — в 6 разів. Таку ж динаміку показує й наше співробітництво з регіонами-партнерами Білорусі та Казахстану.

Очевидно, нарізла необхідність розробки й прийняття Закону про міжрегіональне співробітництво, що створює нормативну основу для інтенсифікації, в першу чергу, економічних зв'язків між регіонами-партнерами.

Загальний обсяг прямих **інвестицій, внесених з Російської Федерації**, складає **17,2** млн. дол. США (**6,3%** від загального обсягу), у тому числі в першому півріччі 2004 року **7,3** млн. дол. США (**6,1%** від загального обсягу) у виробництво комбайнів, переробку й реалізацію нафтопродуктів, виробництво мила, оптову торгівлю і монтаж світильників, постачання запчастин для залізничного транспорту.

Особливу роль у створенні та укріпленні ЄП відіграють області та регіони, які знаходяться по обидва боки українсько-російського кордону. Сьогодні можна впевнено стверджувати, що **українсько-російське прикордоння** — випробувальний полігон ЄП, виставка досягнень, у першу чергу, економічної співпраці. На прикордонні регіони сьогодні приходить 20% російсько-українського товарообігу, а темпи інтеграції в прикордонних регіонах істотно випереджають рівень міждержавного співробітництва.

Прикордонне співробітництво керується і координується створеною у 2001 році Радою керівників прикордонних областей Росії, Білорусі й України, секретаріат якої розташований у Харкові. Структури при Раді приймали найактивнішу участь у розробці ключових українсько-російських законопроектів щодо ЄП, а також до недавно прийнятого Закону України про прикордонне співробітництво й ін.

Так, 7 листопада 2003 року були підписані установчі документи про створення в межах Харківської і Бєлгородської областей євро регіону "Слобожанщина" — самого східного на європейському континенті. Його базовою метою є спільне вдосконалення і розвиток господарської інфраструктури, а також реалізація транскордонних проектів на основі взаємопов'язаних регіональних програм. Конкретно: почата реалізація наступних проектів:

створення прикордонного торгово-виставкового комплексу "Гоптівка — Нехотєєвка";

організація додаткового автотранспортного коридору в напрямку Волчанськ — Шебекіно, що розвантажує магістральну транспортну вісь Харків — Бєлгород;

усталена робота міжрегіонального маркетингового центру "Харків — Белгород", що уже ввійшов до єдиної російської системи маркетингових центрів і представляє росіянам повну інформацію про Харківську область, її підприємства і пропозиції;

спрощення процедури переходу українсько-російського кордону для громадян наших областей, про що вже підписано угоду між урядами України і РФ.

Співробітництво прикордонних регіонів захоплює не тільки економіку, але й практично всі сфери життя. Діють спільні регіональні екологічні програми, зокрема щодо вирішення екологічних проблем у басейні Сіверського Дінця. У прикордонні йде дуже інтенсивний культурний обмін. Так, під егідою Консорціуму університетів прикордонних областей давно йде обмін студентами, викладачами, узгодження вузівських навчальних програм, відпрацювання механізмів трансферу інноваційних технологій.

Таким чином, при виборі гео економічної орієнтації України на ЕС та ЄЄП і реалізації інноваційної моделі розвитку економіки Харківської області **необхідно:**

створення *державного гарантійного фонду*, який би надавав підтримку й компенсував основні ризики тим банкам і фінансовим структурам, що наважилися профінансувати наукоємні проекти;

розповсюдження *системи преференцій та пільг*, аналогічної існуючим в зонах пріоритетного розвитку й технопарках, на проекти, що внесені в офіційний Реєстр експортно-орієнтованих конкурентоспроможних проектів;

подолання *фрагментарності пільг і преференцій* інноваційним проектам, спрямованим на створення конкурентоспроможної продукції та послуг;

відродження *системи державної підтримки винахідницької та раціоналізаторської діяльності*, створення механізмів захисту власного інтелектуального продукту як одного з головних питань національної безпеки;

впровадження *державної політики і механізмів стимулювання створення й підтримки діяльності інноваційних фірм*, робота яких спрямована на виробництво конкурентоспроможної продукції; створення в Україні окремої території з комплексом стимулів й державної підтримки приватних ініціатив в інноваційному підприємстві;

формування *цілісних концернів та транснаціональних корпорацій* в тих галузях виробництва, де вже сьогодні харківська продукція відповідає світовому рівню за співвідношенням "ціна — якість", а також використання українською стороною "резервів" захисту для вирішення проблем *реструктуризації підприємств тракторного та сільськогосподарсько-го машинобудування*;

переведення *взаємодії держави та бізнесу (в тому числі на регіональному рівні) на якісно нові засади*. Урядові та регіональні владні структури повинні бути

націлені на просування вітчизняних товарів на ринки інших країн та захист внутрішнього ринку, а також на підтримку закордонних операцій "своїх" транснаціональних корпорацій;

надання на державному та регіональному рівнях *підтримки інфраструктурним компаніям*, які створюють інформаційні системи для приватного бізнесу, надають рекомендації експортерам щодо політичного, підприємницького та інвестиційного клімату інших країн;

завершення в найкоротший термін *переходу на нову європейську систему оцінки якості продукції і дотримання відповідних стандартів* для збереження позицій харківських підприємств на ринках країн — нових членів Європейського Союзу як постачальників технологій, що найбільш економічно доцільні для цих країн з урахуванням фактора "ціна — якість";

подальший *розвиток прикордонного співробітництва* з регіонами-партнерами Російської Федерації, в тому числі підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації з питання будівництва торгово-виставкового комплексу на території, прилеглій до міжнародного автомобільного пункту пропуску "Гоптівка — Нехотєєвка", а також проведення у 2005 році цільового фінансування найбільш важливих транскордонних проектів, спрямованих на прискорення розвитку прикордонних територій;

розробка і прийняття *Закону про міжрегіональне співробітництво* з урахуванням спільних ініціатив регіонального керівництва і урядів країн — членів ЄЄП, спрямованого на фактичний трансферт технологій, інтенсифікацію економічних зв'язків та взаємний розвиток інноваційного потенціалу підприємств.

Література: 1. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року: Монографія / Під заг. ред. Є. П. Кушнар'ова. — Харків: Видавничий Дім "ІНЖЕК", 2004. — 448 с. 2. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Пінзеник — К.: Знання України, 2002. — 336 с. 3. Стратегічні перспективи реформ / Виступ Президента України Л. Кучми на науково-практичній конференції "Стратегія сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки (2004 — 2015)" // Урядовий кур'єр. — 2004. — №80. — 28 квітня. — С. 5 — 8. 4. Стратегія поступу — наукову підтримку / Виступ Прем'єр-міністра України В. Януковича на сесії Загальних зборів Національної академії наук України / Урядовий кур'єр. — 2004. — №82 — 83. — 30 квітня. — С. 3 — 4. 5. Матюшенко І. Ю. Стратегічні напрямки структурно-інноваційної перебудови економіки Харківського регіону / Вісник ХНУ. Економічна серія. — 2004. — №630. — С.18 — 22. 6. Матюшенко І. Ю. Вступ України до СОТ як засіб впровадження інноваційної моделі розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки Харківської області / Вісник ХНУ. Економічна серія. — 2003. — №608. — С. 211 — 217.

Стаття надійшла до редакції
29.01.2005 р.